

Urška Strle

»ČEMU TI ŽENSKI ČASOPISI?«*

*Žensko vprašanje in odnos do ženske v slovaških ženskih
časopisih do razpada Habsburške monarhije*

Čas, ko je modernizacija s svojimi številnimi lovskimi segla na praktično vsa področja človeškega družbenega in intimnega življenja, je konec 19. stoletja zajel tudi tiste z novimi idejami manj prevetrene konce Evrope. Eden od vplivov nove dobe – tako v materialnem kot tudi ideološkem smislu – je vznik ženskega vprašanja, ki se je pojavilo vzporedno z novim dojemanjem sveta in je sovpadalo s težnjo po demokratizaciji družbe. Žensko vprašanje je tako nemogoče obravnavati kot izoliran pojav, saj izvira iz spremenjenega dojemanja človeka nasploh, je povsem logična posledica procesa individualizacije človeka kot državljana. Skozi analizo ženskega časopisja¹ se nam večplastnost ženskega vprašanja in odnos družbe do žensk odstopirata še z enega zornega kota.

Predmet analize sta slovaška ženska časopisa z izrazito literarnim značajem, *Dennica* (v letih 1898–1914) in *Živena* (v letih 1910–1918). Prva stvar, ki sem jo opazila ob pregledovanju poučnih člankov prve ženske periodike *Dennice*, ni bila težnja po izpostavljanju sodobnih perečih vprašanj o položaju ženske v družbi nasploh, ampak očiten napor, da bi povezali celoten slovaški etnikum, ki se je med drugim kazal v zmerni konzervativnosti nazorov, s katerimi je bil prežet pretežni del tedanjih ljudi. Večina člankov je pi-

sanih v dostopnem, poljudnem stilu brez zapletenih stavkov in tujih izrazov, zlasti na začetku pa je opazen močan vpliv krščanske dediščine, ki je žensko najraje postavljala v domačnost družine in gospodinjstva. S takimi nazori naj bi časopis približali najširšim množicam. Žensko vprašanje se je torej sprva vrtelo predvsem okoli možnosti šolskega izobraževanja slovaške ženske v maternem jeziku. Toda vsa energija, vložena v boj za žensko srednjo šolo, je bila do vstopa v novo državo, pravzaprav do septembra 1919, zaman. Zahteve po izobraževanju slovaške ženske so bile le del neizpolnjenih zahtev po izobraževanju Slovakov v lastnem jeziku nasploh in prav v tej točki se je žensko vprašanje tesno povezovalo z narodnim. »V takem narodnem položaju bi dvigati samostojno žensko vprašanje pomenilo drobljenje sil, prepotrebnih, da bi složno kljubovali madžarizaciji.«²

* Elena Šoltéssová, *Načo su tie ženske časopisi?, Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, februar 1898, letnik I., št. 2, str. 17–19.

¹ Pod nazivom žensko časopisje razumem periodični tisk, ki je bil povečini žensko podjetje in je bil namenjen predvsem ženskemu bralstvu.

² Ludmila Podjavorinská, *Vývin ženskej otázky, Živena*, april 1921, str. 76.

O odnosu do ženske in o okolju, iz katerega je izšel prvi slovaški ženski časopis

V začetku še dokaj osamljeno spoznanje, da je ženska v narodnem gibanju, predvsem kot prenašalka tradicije na svoje potomce, še kako pomembna, je svoje kali poglajlo že precej pred revolucionarnim letom 1848. S tem se je seveda

Hana Gregorová (1885-1958), pisateljica, prevajalka in publicistka, urednica, borka za ženske pravice. Zaradi naprednejših nazorov, ki jih je želela vnesti v žensko gibanje, je bila sporna zlasti za konzervativne kroge. Njene družbeno-politične misli, ki jih je izražala tako v esejih kot literarnih delih, so se približevale pogledom njenega moža Jozefa Gregora - Tajovskega, znanega literata in Hlasista. Skoraj vsa dela Gregorove pri bralstvu niso naletela na velik odmev in so padla v pozabo že za časa njenega življenja. Zlasti so ji očitali idealizem v odnosu do češko-slovaških odnosov, ki je v skupni državi dobival vedno bolj trpke konotacije.

merilo na izobraženo žensko in razmišljanje o izobraževalnih institucijah za ženske je na Slovaškem na ta način pravzaprav dobilo svoje izhodišče. Res je, da so bila že v predmarčnem obdobju po slovaškem ozemlju (Vrbova, Brezova, Banská Štiavnica, Banská Bystrica) ustanovljena ženska društva, ki so se ukvarjala z dobrodelnimi in poučno-praktičnimi dejavnostmi, a to je imelo za ženske in širšo javnost zgolj skromen pomen.³ Široko razgledani, a danes skoraj pozabljeni slovaški filozof in pedagog, zeman⁴ Ján Feješ je najverjetneje pod vplivom dogodkov v Franciji že v prvih dekadah 19. stoletja pisal tako o ženski enakopravnosti v družbi kot o pravicah žensk, da se izobrazijo.⁵ Štefan Homola je leta 1846 v Slovenske narodne novine zapisal: »*Za narodno delo je pomoč ženske neizogibna. Mož sam je le toliko efektiven kot moški brez ene roke /.../ Dokler pa se ne izobražuje v lastnem duhu, dokler bo od tujih šol sprejemala le tujega duha, dotedaj bo le suha veja, mrtva za izobraženo družbo in se ne bo povzdignila nad kuhanje in tkanje.*«⁶ Šturovci, skupina narodnih buditeljev zbranih okoli Ludovíta Štúra, so ženskam zaradi njihove zaostalosti priznavali le omejeno vlogo v narodnem gibanju. »*Poleg treh, štirih izjem Štúr okoli sebe ni videl Slovakinj, ki bi mu ustrezale s svojo izobrazbo, zato je bilo njegovo stališče do žensk odklonilno. Kljub temu obstaja nek nespornost o šturovski mladini, da so žensko in odnos do nje nasploh zavračali. Saj je bil sam Štúr nekočkrat zaljubljen in Hurban je ravno v zakonski zvezi videl temelje za uspešno narodno delovanje. Šturovcem le ni ustrezal tip zakona, značilen za tisti čas. Zato so ga imeli za oviro v narodnem poslanstvu, zato so si izbrali brezženstvo in skrajno samoodrekanje.*«⁷ Iz korespondence in publikacij Ludovíta Štúra je razvidno, da si je nadvse želel izobraženih žena, ki bi se

³ Hana Gregorová, *Slovenka pri krbe a knihe*, Praga 1929, str. 59–64.

⁴ Zemani so bili srednje, nižje in drobno plemstvo; plemiški, torej zemanski naziv je kralj v zameno za vojaške usluge od 13. stoletja podeljeval najpogosteje svobodnjakom, a tudi podanikom. Z nazivom so zemani pridobili nekatere privilegije. Bili so oproščeni dajatev in davkov, sodno so bili podrejeni neposredno kralju itd. Bili so najštevilčnejši in najbolj raznoliki plemiški razred, mnogi najnižji so premogli le plemiški naslov in so bili skoraj brez imetja. V večini slovaških žup je bila koncentracija zemanov zelo visoka.

⁵ Nora Weber, *Príslušnosť k pohlaviu a triede ako komponenty národného hnutia na Slovensku od roku 1848 do roku 1900*, *Historické štúdie* 36, *Historický ústav SAV, Veda*, vydavateľstvo SAV, Bratislava 1995, str. 74.

⁶ Živena, 1994, letnik I., št. 1, str. 4.

⁷ Hana Gregorová, *Slovenka pri krbe a knihe*, str. 77.

bile ob možu zmožne udeleževati pri narodnem delu, saj ni bil zadovoljen le z ženskim poslanstvom matere in dobre gospodinje.⁸ Obstoječe stanje mu je pomenilo veliko oviro za narodno gibanje. Tako kot njegov sodobnik Homola je bil Štúr v teh nazorih izjema, čeprav sta oba vlogo žensk v narodnem gibanju še vedno reducirala na pomoč možu, samostojno delovanje pa sta jim odrekala.⁹

Povod za nastanek slovenskega ženskega društva *Živena*, nekakšnega idejnega predhodnika obeh časopisov, »pod martinskimi lipami«, 4. avgusta 1869, katerega iniciativa, deloma pa tudi realizacija, je bila delo slovaških narodnozavednih moških, je temeljil na želji po ustanovitvi izobraževalnih ustanov za čim širše vrste slovaških deklet. Vplivi glede narodne kot tudi ženske emancipacije so v večji meri prišli iz sosednje Češke, saj sta že tradicionalno kulturno sodelovanje in podoben »drugorazredni« politični položaj ustvarila močna moralna zaveznika. Ambro Pietor, glavni pobudnik za ustanovitev društva in njegov tajnik, je v času svojega študija prava v Pragi spoznal, kako agilno vlogo v češkem narodnem gibanju igrajo izobražene Čehinje.¹⁰ Treba pa je poudariti, da je izobraževanje ženske v očeh Živenininih funkcionarjev izključevalo učenje tujih jezikov in znanost. Iz strahu pred lastno šibkostjo in pred kulturno asimilacijo je bilo namreč učenje tujih jezikov s strani narodnjakov izrazito nezaželeno, prav tako niso odobravali študiranih žensk, saj so menili, da bi znanost iztrgala žensko iz njenega primarnega delovnega okolja, družine.

Drugi paragraf statuta društva *Živena* je tako le določil poglobljeno društveno nalogo: »Naloga društva je: Delovati v spoštljivem dojemanju poklica ženskega spola na tak način, da bi se slovaške hčere, kateregakoli stanu naše domovine izobrazile za moralne, sposobne, prizadevne gospodinje in za goreče hčere domovine in naroda.«¹¹ Izobraževanje žensk naj bi potekalo v narodnem in krščanskem duhu, vključevalo pa naj bi tudi dejavnosti in propagando ljudske umetnosti kot nekakšnega razpoznavnega simbola slovaškega etnikuma. Delovanje društva se je osredotočilo predvsem na martinski okoliš, mnogo bolj omejeno pa je bilo po drugih slovaških mestecih, kjer so počasi nastajala nova središča narodnega gibanja. Slovaške žene s svojimi skromnimi emancipacijskimi ambicijami niso mogle preko konzervativne atmosfere družbe, ki je delovala na principu moške dominacije v javnem življenju.¹² Tako je *Živena* praktično do

konca stoletja ostala nekakšno dopolnilo moških narodnih aktivnosti.¹³ Ustanovna listina društva *Živena* je iz čisto praktičnih razlogov izključevala kakršnokoli politično udeleževanje, s tem pa se je avtomatično izločila že sama možnost boja za politične pravice žensk. Ob prelomu stoletja so se v javnem življenju vedno opazneje pojavljale mlajše, bolj kritične generacije – predvsem tisti zbrani okoli glasila *Hlas* – in ji očitale idejno konzervativnost, neprebojnost in pasivnost.

Treba je poudariti, da so bila ogrska tla mnogo manj zrela za ideje ženske emancipacije kot tista v avstrijskem delu monarhije. Celó v Budimpešti, nekakšnem stičišču in vališču vseh modernejših tokov na Ogrskem, je bila ta ideja tedaj še v povojih. Leta 1868 so na pobudo grofice Vilme Véres ustanovili *Društvo za dvig dekleške izobrazbe*, ki je postalo temelj prvega ženskega razreda na visoki šoli v Budimpešti. Kmalu nato je madžarski *Ženski klub* organiziral seminarje za učiteljice in si prizadeval za vstop žensk na univerze.¹⁴ Vendar je bila to le kaplja v morje. Madžarske ženske nasploh so se pri literarnem ustvarjanju in izobraževanju začele aktivno udeleževati precej pozno.¹⁵ Na neki način je bila ustanovitev prve-

⁸ Prav tam, str. 70–91.

⁹ Nora Weber, *Prislušnost k pohlavju...*, str. 77–79.

¹⁰ Praga je v tistih časih imela v primerjavi s svojo slovaško sosedo že precej raznolike ženske institucije: poleg mestne dekleške šole je imela tudi dekleško obrtno šolo, razna ženska društva, Ameriški klub dam. Predavanja Vojtěcha Náprstka (1826–1894) – »ženskega advokata«, iniciatorja osvobajanja čeških žensk, ustanovitelja Ameriškega kluba dam in splošnega podpornika ženskih organizacij – o ženskem izobraževanju, so pritegnila tudi do 1500 poslušalcev.

¹¹ Dušan Kováč in drugi, *Kronika Slovenska 1, Od najstarejših časov do konca 19. stoletja*, Fortuna Print & ADOX, Bratislava 1998, str. 533.

¹² Prav tam.

¹³ Živenin utrip so med predsedovanjem nekarizmatične Anne Pivkove (1869–1884), goreče kistjanke, narekovali predvsem moški funkcionarji. Situacija se je vidno spremenila, ko je častni, v mnogočem le simbolni stolček društva zasedla Elena Maróthy Šoltéssová (1885–1927), ki je društvo prežela z novim, svojiskim, ustvarjalnejšim duhom.

¹⁴ Nora Weber, *Prislušnost k pohlavju...*, str. 72.

¹⁵ Novejše raziskave madžarske sociologinje, univerzitetne profesorice in feministke Judit Acsády, ki se ukvarja tudi z razvojem madžarskega (ni jasno, ali morda ogrskega?) feminizma, na podlagi arhivskih virov odstirajo podatke, ki predstavljajo feministično gibanje na Madžarskem (Ogrskem?) v času do 1. svetovne vojne v povsem drugačni luči, kot so ga dotlej predstavljali madžarski akademski krogi, ki so ga opisovali kot »a small group too insignificant to be mentioned«. Res pa je, da pade povečana aktivnost madžarskih feministk šele v čas pred prvo svetovno vojno; prva feministična organizacija Feministák egyesülete je bila ustanovljena 1904, prvi ženski časopis *Ženska in družba* (*A nő és a társadalom*) pa leta 1907.

ga slovaškega ženskega društva leta 1869, četudi so ga vodili moški, z vseogrškega zornega kota precej revolucionarna poteza.¹⁶ Zanimiv je tudi podatek, da je bila prva stranka na Ogrskem, ki je predlagala razširitev volilne pravice na ženske, *Romunska narodna stranka*.¹⁷

Goreče želje slovaških narodnjakov po dvigu kulturnega in izobrazbenega nivoja žensk, ki bi s tem pripomogle k narodnemu dvigu, je konzervativna družba štela za »prazno eksaltacijo, slabo sanjarjenje, neprimerno položaju žensk v družbi, ki jo neprimerno odteguje od pravih nalog«.¹⁸ Seveda cilji narodnega telesa v odnosu do ženskega izobraževanja še zdaleč niso bili homogeni, od tistih, ki bi žensko učili le slovaškega jezika in gospodinjskih opravil, do tistih nekaj posameznikov, ki bi jim omogočili širok spekter znanja, tudi akademski.

Ena od publikacij, ki jo je leta 1872 izdala *Živena*, je bil *Živenin almanah*, ki je izzvenel zelo konzervativno. Pavel Hečko,¹⁹ priznani filozof in pedagog, je emancipacijske težnje žensk v svojem obširnem, prej z močnimi verskimi čustvi in verbalizmi kot s trezno argumentacijo zabeljenem članku označil za protikrščansko prizadevanje. Hečko v svojih pogledih ni bil izviren, morda je bil nekoliko svojski samo v argumentih za ustaljena stališča, ki jih je črpal iz biblijske dediščine. Po njegovem je »premodri Bog« ustvaril moškega in žensko kot dve »vzajemno dopolnjujoči se osebi«, a vendar je s tem, da je Adama ustvaril prej kot Evo, »moškemu dal pred ženo neko prednost in ženi določil podrejenost moševi volji, da bi poleg gospodovanja siceršnje enakosti med njima obstajalo v življenskih ciljih popolno soglasje in zato, da bi vsak ne našel svoje ločene poti, ampak da bi s skupnimi moči neprestano delovala za en sam cilj, ohraniti sebe in svoje potomstvo /.../ Prav ta, od Boga na eni strani moškemu izkazana prednost in na drugi strani določena podrejenost žene naj bi harmonično življenje obeh nespremenljivo in neuničljivo utrjevala in varovala, tako da ženska brez moškega vedenja in moške volje nima kaj početi, mož pa je zavezan vedno imeti pred očmi tako ženino kot lastno dobro /.../ Od tistega časa, ko je žena nastala iz moškega temelja /.../ naj bi in mora imeti mož povsod in v vsem na svetu prednost /.../ Ta prednost pa temelji zgolj na prednosti spola in na višji stopnji telesnih in duševnih moči ali na dvojni intenzivnejši sili človeka – moškega: ne daje pa mu pravice človeka – ženske poniževati, omalovaževati, zatirati /.../«. Za razliko od moškega, ki

je močan, pogumen, neumoren, že po naravi nagnjen k vladanju in delovanju v javnosti, je ženski pripisoval drugačne lastnosti: »/.../ ne mislimo, da bi se ženski delala krivica, kajti ona je resnično ustvarjena bolj za zasebno, domače življenje, kot za to hrupno, javno-državljansko, že zaradi njene krhkosti in nežnega značaja in pravtako bi ji nepristalo delovati na volitvah /.../ Najbrž obstajajo tudi taki sanjači, ki bi radi osvobodili ženske tudi od zakonske in družinske podrejenosti, kar pa je nesmisel in protikrščanska težnja, ki mora vsakemu razumniku biti v oči /.../

Ključna vloga, ki jo je tedanja, izrazito tradicionalna slovaška družba, pripisovala ženski, je bila vloga matere. Z vedenjem, da je mati intimno najbližje otroku (»aká matka, taká Katka«) in da mu predvsem ona more vcepljati ljubezen do naroda, so želeli ženske navdušiti za narodno stvar. Lepšo prihodnost za svoj narod so videli šele v prihajajočih generacijah, zato je bila narodna vzgoja mladih za dosego tega cilja prvotnega pomena. Na drugi strani je na isti način razmišljala madžarska oblast, ki si je zlasti s pomadžarčenjem šol in drugih otroških institucij skušala zagotoviti državni ideji zvest podmladek.

Ženska kot narodni ideal ni imela nikakršnega revolucionarnega predznaka (kot na primer francoska Marianne), ravno nasprotno. Ideal je bila mati, srce družine in srce naroda, ki rojeva, hrani in vzgaja svoje otroke, narodni potencial prihodnosti. Materinstvo je bila nekakšna sveta ženska dolžnost; tudi ime *Živena*²⁰ ni naključno,

Njen članek *Remarks on the History of Hungarian Feminism* je bil objavljen leta 1999 v *Hungarian Studies Revue*. Več o tem.: <http://www.oszk.hu/kiadvany/hsr/1999/acsa-dy.htm>

¹⁶ Jarmila Tkadlečková-Vantuchová, *Živena – spolok slovenských žien*, Epoque, Bratislava 1969, str. 25.

¹⁷ Rôzne zprávy, *Živena*, april 1913, str. 29.

¹⁸ Jarmila Tkadlečková-Vantuchová, *Živena – spolok slovenských žien*, str. 16.

¹⁹ Pavel Hečko (1825-1895); študiral filozofijo in teologijo na evangeličanskem liceju v Bratislavi. Eden od predstavnikov filozofske ideologije matične dobe, ki se zelo povezuje z aktualnim kulturnim in narodnim položajem Slovakov. Velik pomen za oblikovanje razumnih, moralnih, samozavestnih ljudi, ki bi koristili svojemu narodu pripisuje vzgoji, ki naj bi imela široko filozofsko in sociološko osnovo. Na prvo mesto vzgoje in izobraževanja postavlja vzgojo k človečnosti, enako za vse ljudi. Enakost ljudi pa je očitno razumel v luči svoje dobe – iz množice enakih je izizel ženske.

²⁰ *Živeno* oz. *Živo*, slovansko boginjo življenja, plodnosti in rodovitnosti so pogosto opisovali kot golo mladenko, z dolgimi lasmi, okrašenimi s cvetjem. V svoji desni roki je držala jabolko, v levi grozdje, v ustih pa je držala lilijo. V naročju je pogosto držala malega dečka.

saj pomeni »darovalka življenja«. V isti sapi, ko so žensko-mater razglašali za ideal, so njene interese omejili na »edine naravne ženske naloge«, na vrlo in varčno gospodinjenje ter požrtvovalno vzgojo otrok.²¹ Razlog za tako ozko dožemanje ženske so črpali iz tedanjega prepričanja, da je ženska po naravi pasivna, močno čustvena in iracionalna oseba. Izrazito pesimistično in previdno, skoraj bojazljivo se je gledalo na emancipirano ženo, emancipacijo se je imelo za nekakšno samoprevaro, ki nenaravno in nevarno speljuje žensko na tanek led družbenega ugleda.

Dennica, buditeljica žensk iz duševnega in duhovnega mrtvila

Dejstvo, da se je ravno v krutih časih Bánffyjeve vlade (1895–1899), v letu 1898, rodila *Dennica*, prvi slovaški ženski časopis, je morda moč pripisati dejstvu, da so jo uradi razumeli kot »nenevarno babjo tiskovino«, ki državnim interesom ne bi mogla škoditi.²² Spričo represivnih političnih razmer je povsem jasno, zakaj se ta slovaški ženski časopis s politiko načelno ni ukvarjal, vsaj direktno ne, čeprav je obenem jasno tudi to, da je bila njegova kulturno-izobraževalna vloga že po naravi speta z narodnimi in političnimi cilji. O ženskem časopisu kot velikem dejavniku za slovaški narod je leta 1896 v mesečniku *Dom a škola* pisal Karol Kálal, češki pedagog, slovakofil in masarykovec,²³ ki je med drugim dejal: »Do zdaj so javno delovali le možje, potlej bi nas bilo dvakrat toliko.«²⁴ Prav Kálal je prepričal Vansovo o izdajanju potrebnega ženskega časopisa. Najprej se je sicer posvetoval s Šoltésovo, ki pa je »slutila, da ne bo našla dovolj razumevanja in opore ter se bala negotovih uspehov pri delovanju«, saj so v okviru *Živene* podobni predlogi že večkrat pred tem padli v vodo.²⁶ Dejstvo, da je na koncu Vansová le sprejela Kálalov predlog, ima svoj vzrok v tem, da je Vansová, živeča daleč proč od Martina, imela mnogo več distance do konzervativnih Živeninih funkcionarjev kot Šoltésová.²⁷

Dennica kljub sorodnim ciljem ni imela formalnih vezi z društvom *Živena*, kar v glavnem korenini v organizacijski in nazorski strukturi omenjenega društva, katerega vodstvo je bilo izrazito konzervativno in ženskim časopisom ni bilo niti najmanj naklonjeno. Zlasti Svätozár Hurban Vajanský,²⁸ od leta 1897 tajnik *Živene*, je zaradi svojih nazadnjaških nazorov prišel v oster spor s Šoltésovo, ki se je zavzemala za enakopraven položaj žensk v družbi. Kljub temu da je bila *Živena* pravzaprav jedro gibanja slovaških

Skromna naslovnica prvega slovaškega ženskega časopisa *Dennica* iz leta 1898

²¹ Nora Weber, *Prislušnosť k pohľadu...*, str. 71–73.

²² O odnosu madžarskih oblasti do *Dennice* zaenkrat nisem našla nobenega podatka. Madžarske institucije so finančno podpirale promadžarska društva in nasploh vsestransko spodbujale lojalnost v odnosu do oblasti. Provladni časopis *Slovenské noviny*, izhajajoč v Budimpešti, je bil kljub svoji obsežnosti najcenejši časopis v slovaščini, zato mu preostalo, zlasti od oblasti neodvisno časopisje, cenovno ni moglo uspešno konkurirati.

²³ Veliko težo pri nezaupanju do Karla Kálala je imelo njegovo masarykovsko prepričanje, ki je pri funkcionarjih *Živene*, ki so bili obenem v večji meri tudi voditelji narodnega gibanja, zbuvalo bojazen, da želi Kálal škodovati slovaškemu narodnim težnjam.

²⁴ Dr. Margita Václavíková - Matulayová, *Vansovej redaktorske skusenosti s Dennico, Živena venovaná Terezie Vansovej*, marec 1937, str. 86.

²⁵ Prav tam.

²⁶ Nora Weber, *Prislušnosť k pohľadu...*, str. 125.

²⁷ Prav tam, str. 125–126.

²⁸ Svätozár Hurban Vajanský (1847–1916); ena izmed najizrazitejših figur na slovaškem kulturnem in političnem prizorišču v poslednji tretjini 19. stoletja, izredno plodovit pesnik in pisatelj, literarni kritik, urednik znanih martinških periodik, kot so *Národné noviny*, *Slovenské pohľady*, *Orol*, *Rodinná a škola*, neumorni publicist, politik, organizator in v času dualizma eden glavnih ideologov slovaškega narodnega gibanja s centrom v Martinu.

žensk, so vse njihove družbeno-emancipacijske težnje, zatrjujoč, da so ženske in moški enakovpravni v vseh sferah privatnega in družbenega življenja,²⁹ enostavno preslišali. Vajanský, ki je žensko želel predvsem obdržati pri domačem ognjišču, je zastopal stališče, da »individualizem ubija v ženskah vse, kar je žensko, omrtvela ženskost uničuje družino in na razvalinah družine se bo zrušila cela družba«.³⁰ Na takšnih in podobnih sofizmih je očitno gradila svoja prepričanja večina društvenih funkcionarjev.³¹

Zaznati je občutno povezavo med urednico *Dennice* Terezio Vansovo³² in Eleno Maróthy - Šoltésovo,³³ takrat že predsednico slovaškega ženskega društva Živena. Čeprav je bila *Dennica* ženski časopis, ki ni nastal pod okriljem *Živena*, je očitna neka ideološka podobnost. To niti ni presenetljivo, če vemo, da sta bili Vansová in Šoltésová v privatnem življenju zelo povezani in da je bila zlasti Šoltésová kot vsestransko angažirana ženska tudi spodbujevalka in svetovalka mnogih slovaških žena, ki so vstopale v javnost. V skladu z njenim prepričanjem je bilo, da se pospeši vstop žensk v družbeno življenje in da se poveča njihov vpliv na kulturnem področju.

Fotografija Terezie Vansove v času, ko je sprejela uradovanje *Dennice*.

Tudi glede nastanka *Dennice* se je njena bodoča urednica Vansová posvetovala s Šoltésovo in je imela njeno polno soglasje.

Dennica se je v začetku nagibala k temu, da bi za Slovačkinje s poučnimi članki delovala izobraževalno, vendar je kasneje dobila profil predvsem literarnega časopisa.³⁴ Šoltésová je beletristično *Dennico* večkrat oplemenitila s kakim strokovnejšim člankom. Teh je bilo razmeroma malo, kar je bila zavestna poteza urednice, da si obdrži številne bralke, nevajene težjih tekstov.³⁵ Razširiti slovaško branje med čim širši krog Slovačkinj in s tem ohranjati njihov stik z materinšči-

Slavni sin še slavnjšega narodnjaka Jozefa Miloslava Hurbana, ki je bil od srede tridesetih let 19. stoletja tesen sodelavec Ludovita Štúra, znamenitega narodnega buditelja. Že kot otrok je preko očetovega dela pridobil temelje narodne zavesti in »šturovski« ideal ga je spremljal praktično celo življenje. V začetku leta 1893 je prišel v oster konflikt z madžarskimi oblastmi, ki v Martinu niso privolile v odkritje častnega spomenika njegovemu očetu. Za članek Hyenizmus v Uhorsku, kjer je obsojal to gesto, je bil obsojen na leto dni zapora. Kot konzervativni politik in ideolog je v okviru domače politike zastopal taktiko pasivnega odpora, v njegovih zunanjepolitičnih nazorih pa je prevladovalo slovanofilstvo, ki je preraslo v nekritično, idealistično rusofilstvo. Vajanský se je leta 1878 kot vojak avstro-ogrske armade udeležil okupacije BiH. Tudi ti odmevni balkanski dogodki so bistveno vplivali na njegovo idealistično vizijo o osvobodilski misiji Rusije, ki naj bi pripomogla zatiranim slovanskim narodom do lastne državnosti. Naštete nazorske poteze so obarvale vsa področja njegovega javnega udejstvovanja na filozofskem, ideološkem in umetniškem nivoju. V začetku je bil navdušen nad sodelovanjem s Čehi. Seznanil se je z Masarykom, katerega ateistični odnos do Cerkve, naklonjenost do modernih idej zahodnega sveta, odklanjanje rusofilstva in radikalnega patriotizma, predvsem pa koncept enotnega čehoslovaškega naroda in jezika je močno vplival na ohladitev njunih odnosov. Zavzemal se je za samostojno slovaško državno tvorbo in s te pozicije striktno zavrnil čehoslovakizem, na podlagi slabih izkušenj z Madžari pa tudi vsakršno sodelovanje z njimi.

²⁹ Nora Weber, *Prislušnost k pohlaviu...*, str. 126.

³⁰ Michal Potemra, *Kulturna a osvetová práca na Slovensku v rokoch 1901–1918, Štátna vedecká knižnica v Košiciach*, 1983, str. 105.

³¹ Celo eden najvidnejših slovaških politikov, dolgoletni predsednik Slovaške narodne stranke in pravnik Pavol Mudroň (1835–1914), je po besedah Františka Votrube s preklestvom grozil ženskam, ki bi si drznile želeti drugačne izpolnitve kot »z Bogom zapovedano pripadnost zakonskemu stanu«. Tudi Jozef Škultéty, prav tako eden vodilnih politikov in urednik *Národnih novín* in *Slovenskih pohľadov*, skorajda ni izpustil priložnosti, da *Dennice* ne bi zasmehoval in jo imenoval »zelo nevaren in nepotreben časopis«.

³² Terezia Vansová (1857–1942) se je rodila v Zvolenske Slatine, izhajala pa je iz narodnozavedne družine; tudi zato se je v devetdesetih letih 19. stoletja začela narodno vsestransko angažirati. Zaradi očitne podpore številnim, od oblasti šikaniranim narodnim aktivistom, je bila tudi sama preganjana. Še preden je začela urejati *Dennico*, je

no, je bil primarni cilj omenjenega časopisa. V polemike o emancipaciji, feminizmu, skratka o ženskem vprašanju modernega tipa, se v tem časopisu skorajda niso spuščali, zlasti v prvih letih ne. Slovaško žensko vprašanje se je zaradi situacije, v kateri so se Slovaki znašli kot narod, osredinilo predvsem na eno, pravzaprav temeljno vprašanje, vprašanje ženskega izobraževanja, ki je bilo močno povezano z željo po srednjih ženskih šolah z domačim učnim jezikom. Ne moremo pa zanikati očitnega razvoja ideje o ženskem vprašanju. V letih pred prvo svetovno vojno je časopis idejno dobival vedno bolj zahodnoevropsko podobo, čeprav takšne modernosti in odločnosti ni nikoli pridobil.

Dennici se je uspelo obdržati več kot desetletje in pol, čeprav se je ves čas otepala s finančnimi težavami. Začela je z bornimi 300 izvodi, v prvih petih letih pa je nabrala skoraj 2000 naročnikov,³⁶ kar je bilo za tiste razmere lepo število, saj je po nakladi prehitela celo *Slovenské pohľady* in *Narodné noviny*. Problemi so se pojavili leta 1903, ko je navdušenje ženstva zaradi bornih do-

sežkov – predvsem zaradi neizpolnjenih upov glede slovaških ženskih šol – začelo plahneti. Poseben udarec za časopis je bila poteza literarnega kritika in publicista Františka Votrube, ki je leta 1906 prevzel vodenje *Dennice* in iz nje skušal napraviti modernejši, obsežnejši in tudi zahtevnejši časopis.³⁷ Vsem naporom navkljub je bilo to za *Dennico* skoraj usodno, saj so se abonentii zaradi posodobitev in s tem povezane višje cene začeli množično odjavljati in Votruba je na koncu kapituliral.³⁸ Dodatno finančno injekcijo *Dennici* je pomenila podpora ameriških *Živenark*, članic istoimenskega sestrskega društva slovaških emigrantk v Ameriki, ustanovljenega 1891, ki je v naslednjih šestih letih ustanovilo kar 125 odborov.³⁹

Poučne članke je vsaj v začetku pisala predvsem Šoltéssová, poklicna sopotnica in dobra prijateljica urednice Terezije Vansove, ki je idejno močno zaznamovala tudi *Dennico*. Šoltéssová se je izkazala za zelo markantno pisateljico in tudi njeni poučni publicistični izdelki imajo pridih proze. Prve številke *Dennice* so v konzervativ-

sodelovala pri izdajanju in razširjanju slovaškega tiska. Posvečala se je zgodovini in etnografiji, podpirala slovaško amatersko gledališče v Tisovci, poleg tega je v materni jezik prevedla nekatera češka dela, zlasti dela pisateljice Božene Němcove. Bila je izredno dejavna publicistka, pisala je pesmi, prozo, gledališke igre; v zgodovino se je zapisala kot pionirka slovaškega ženskega romana, zlasti so nanjo vplivale nemške in češke pisateljice. Na svetovno razstavo ženskega gibanja je leta 1899 poslala celo *Dennico* in z njo reprezentirala slovaške ženske. Kot članica in aktivistka delniškega društva Lipa je podpirala gospodarski razvoj slovaškega podeželja. Kot navdušena gastronomka pa je leta 1914 izdala celo Novo kuharsko knjigo z več kot 900 recepti. V političnem življenju je do nastanka ČSR podpirala Slovaško narodno stranko, potem pa je bila simpatizerka agrarnega gibanja oziroma Republikanske stranke agrarnega in malokmečkega ljudstva. Njeni politični nazori in osebni interesi so v veliki meri vplivali na njeno literarno ustvarjalnost. Literarna dela, ki jih je spisala, imajo močan idealistični, celo sentimentalni pečat, a z leti je njen stil dobival bolj realistične poteze. Njen stil, teme in ideje so pritegnili k posnemanju tudi nekatere druge slovaške avtorice.

³³ Elena Maróthy - Šoltéssová (1855–1939) se je rodila v protestantskem okolju v Krupini in se izobraževala na madžarskih in nemških šolah. Še kot najstnica se je udeležila treh občnih zborov Matice Slovenske v Martinu, kamor se je kasneje tudi za stalno preselila in se začela javno udejstvovati. Od leta 1880 je bila članica odbora, v letih 1885–1927 pa predsednica društva Živena. Bila je najvidnejša oseba v okviru slovaškega ženskega gibanja, na idejnem, kulturnem in socialnem polju, kjer je pokazala svoje odlične voditeljske sposobnosti. Močno se je zavzemala za ustanovitev slovaških dekliških šol, kar pa se ji zaradi preprek politične in finančne narave ni posrečilo do leta 1919, ko je prva taka nastala v Martinu. Sodelovala je pri številnih časopisih, urejala mesečnik *Živeno*,

kjer so njeni naporii za čim boljše izobraženost Slovačkinj močno vidni. Zavedajoč se, da si šolanje večina Slovačkov težko privoščii, je organizirala zbiranje denarja za najrevnejše študente. Sodelovala je pri raznih razstavah, navezovala tesne stike s Čehinjami, na njen predlog je bilo leta 1910 ustanovljeno delniško društvo Lipa, ki je skrbelo predvsem za trgovino z izdelki slovaške ljudske umetnosti, kjer so izstopali zlasti izdelki vezilj. Istega leta je postala njegova predsednica. Svoje talente je uspešno in plodno realizirala tudi na literarnem področju; pisala je predvsem z avtobiografskimi prviniami začinjeno in fiktivno prozo s pretežno romantično-sentimentalnimi elementi. Nekatera njena dela so bila prevedena v tuje jezike. Ukvarjala se je tudi z literarno kritiko in esejistiko, zlasti pa je nemogoče zanemariti njeno publicistično dejavnost, h kateri je spodbujala tudi številne druge rojakinje. Še za svojega nedvomno zelo plodnega življenja je požela številna častna priznanja, čeprav na drugi strani ni mogoče zanikati ostrih kritik, ki jih je bila deležna tako na literarnem kot tudi ideološkem področju (Vajanský, Kukučín, Milkin, Hlasisti ...).

³⁴ Ladislav Čúzy, *Literárne a spoločenské aktivity slovenských žien začiatkom 20. storočia*, V: *Studia Academica Slovaca* 26, Bratislava 1997, str. 44.

³⁵ Jarmila Tkadlečková-Vantuchová, *Živena – Spolok slovenských žien*, str. 65.

³⁶ Tu se podatki bistveno razlikujejo. Vantuchová (str. 65) in Dana Kršáková navajata, da je imela *Dennica* okoli 2000 predplačnikov, medtem ko Slovenský bibliografický slovník (IV. Zväzok, str. 232) trdi, da je *Dennica* izšla le v 1200 izvodih.

³⁷ Spremenil je tudi naziv: *Ženski list za poduk in zabavo* se je preimenoval v *Ilustrirani družinski časopis za literaturo in družbena vprašanja*.

³⁸ Jarmila Tkadlečková-Vantuchová, *Živena – Spolok slovenských žien*, str. 65.

³⁹ Prav tam, str. 47.

ni katoliški skupnosti⁴⁰ očitno dvignile nemalo prahu, saj je že v drugi številki Šoltésová objavila članek *Čemu ti ženski časopisi?*⁴¹ Zapisala je: »Da je v njih mnogo zdravih vsebin, ki bi žensko spodbudile k nravni in duhovni samostojnosti pa tudi k praktičnemu delu, tega jim ni možno odreči, ampak za to, v najboljšem primeru reče no, si ne zaslužijo od moških takih sovražnosti, kakršno od njih, posebno od takih ozko konzer vativnih, prejemaajo.«

V njem je pojasnila, da se tudi za nežni spol mora pojaviti časopis, ki bi zbudil speči duhovni horizont žensk. »Ženske imajo nasplošno resnično najraje beletristične časopise, kjer je čim več zabavne snovi. Le da poučnih, bolj pustih člankov v njih ne čitajo, ampak jih zaobidejo z mislijo: 'To ni zame, to se mene ne tiče' - kar ni dobro. Ženske tako duhovno zaostajajo, izločajo se iz vseh pomembnejših interesov, o katerih bi se lahko poučile z branjem.« Okrnjena ženska intelektualna širina je po mnenju Šoltés-ove posledica enoličnega delovnega prostora in tradicionalnega omejevanja žensk v družbi, ki je v posmehljivem slogu »dolgi lasje – kratka pamet« dušila razvoj ženskih intelektualnih in duhovnih sposobnosti. Ženski poučni oziroma zabavno-poučni časopisi »podajajo tudi druge stvari, ki jim drugje ni mesta, vendar pa so za ženske pomembni in zanimivi, imajo smisel in upravičenost kot sredstvo za lažje doseganje te stopnje umske rasti /.../, ki bi brez pobude ženskih časopisov ne vzbudile njihovega interesa. Ženski časopisi torej so in morajo biti buditelji žensk k umskemu življenju.« Ti so bili za potrebe žensk seveda prilagojeni, da bi jim bili bolj pristopni. V *Dennici* se tako nahajajo domača in prevedena tuja proza in poezija, aforizmi, razna kratka poročila o stanju žensk doma in po svetu ter dopisi rojakinj iz Amerike, gospodinjski in vr tičarski kotiček, življenjepisi slavnih in zaslužnih osebnosti, razne zgodbe, kotiček za otroke in mladino, poučni in zabavni članki, rebusi in uganke. V politične in verske vode se *Dennica* ni spuščala – s tem je nadaljevala prakso društva *Živene*, ki je imela že s statutom določeno, da se s političnimi in verskimi vprašanji ne ukvarja – čeravno je v njej začutili močno religiozno tradicijo. Nesoglasja med katoliškim in protestantskim okoljem je previdno obšla z njunim skupnim imenovalcem – krščanstvom.

Tista izobrazba, ki je bila Šoltésovi vseskozi nadvse pomembna, je prava moralna izobrazba »v duhu Kristusa«. Zatrčila je, da je »odgovornost

Neumorna na številnih področjih, vključno s prevajanjem, pisanjem, etnografijo, zgodovino, gledališčem, kasneje celo gospodarstvom in politiko, je Terezia Vansová (1857-1942) prevzela v marsikaterih pogledih nevhvaležno vlogo urednice prvega časopisa za ženske.

za moralni napredek ali upad človeštva tako na njej (ženski) kot na možu; toda ne le njena pravica, tudi njena dolžnost je, da z omiko doseže nravni razvoj in tako postane dostojanstven član družbe /.../, da bi plemenito dojemala in uresničevala svoje pomembne in nelahke dolžnosti kot žena, mati-vzgojiteljica in upravnica gospodinjstva /.../ ter da bi se znala tudi z izrednim, samostojnim poklicem častno živeti in biti koristen član družbe.«⁴²

Tudi vprašanje šolskega izobraževanja je *Dennica* hitro izpostavila. Ker so se s strani bolj kritičnih skupin ljudi pojavljali vse glasnejši očitki, da društvo *Živena* niti ne poskuša uresničiti tiste temeljne naloge, ki si jo je zadalo – namreč »ustano-

⁴⁰ *Dennica* je izhajala v katoliškem Ružemberoku, mesto urednice je bilo v Pilah pri Tisovcu. Društvo in časopis *Živena* pa sta se razvijala v protestantskem martinskem okolju.

⁴¹ Elena Šoltésová, Načo sú tie ženské časopisy, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, februar 1898, str. 17–19.

⁴² Elena Šoltésová, Pravá vzdelanost, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, april 1898, str. 49.

vitev in vzdrževanje dekliških šol« –, je Šoltésová Dennico izkoristila kot medij, v katerem je skušala objaviti težave in pojasniti nezavidljivo stanje. Kot sem že omenila, je prvi slovaški ženski list nastal v neizprosnih časih Bánffyjeve vlade, v katerih je bilo vredno pozornosti že samo dejstvo, da društvo, »ki ima nek pomen za cel narod«, sploh obstaja.⁴³ To je bil čas, ko so bila tla za ustanovitev srednje dekliške šole še veliko prevroča in zato uresničenje poglavitne naloge *Živeni* ni uspelo, »kot tudi svoje naloge ni izpolnilo nobeno drugo društvo pri nas, ki je hotelo ustanoviti in vzdrževati verjetno slovaške srednje šole za moško mladino«.⁴⁴ Poleg tega *Živena* ni imela nobenih lastnih stalnih finančnih sredstev, država pa je ni sponzorirala. Borno denarno blagajno si je *Živena* polnila s priložnostnimi plesi, žrebanji, članarino, gledališkimi igrami, publikacijami, darovi, kar pa še zdaleč ni zadostovalo za ustanovitev šole. Velik problem bi bilo tudi pomanjkanje učiteljskega kadra, saj izšolanih učiteljic skoraj ni bilo. Ko se je leta 1882 *Živena* odločila, da bo vsem zainteresiranim mladim ženskam namenila štipendijo za izobraževanje učiteljic v vrednosti 150 kron letno, se je na razpis prijavila samo ena.⁴⁵ Na tem mestu naj poudarim, da je učinkovitost slovaškega društvenega življenja precej omejevalo dejstvo, da je bilo posebno v začetku premalo aktivistov in »da so se pri delu zmeraj srečevali isti ljudje«.⁴⁶ Za mizerno finančno stanje društva je predsednica *Živena* prav tako dolžila same rojake in rojakinje, ki so za društvo prispevali zelo malo oziroma skoraj nič. Število članov oziroma članic *Živena* je bilo namreč nezavidljivo; še leta 1913 je bilo v društvo včlanjenih komaj 287 ljudi.⁴⁷ V isto leto je padel tudi članek *Živena*, ki z zgroženim tonom opaža splošno ignoranco slovaških žensk, zlasti nezanimanje za narodno stvar.⁴⁸

Pogosto se je s strani ljudstva postavljala dvom, ali lahko neka gospodinjska šola sploh kaj pomaga mladim Slovakinjam, da bi se bolje pripravile na poklic gospodinje, kot pa jih le-tega naučijo lastne matere. Šoltésová upravičenosti dvoma ni želela oporekati, vendar je mislila tudi na ta dekleta, »ki živijo v gospodinjstvih iz rok v usta in ki niti pri najboljši volji nimajo priložnosti bolj vsestransko uriti se tudi v izrednih domačih delih. /.../ /Ž/e samo eno leto take praktične šole jim lahko nudi širše in doslednejše znanje kot domače gospodinjstvo.« Poleg gospodinjstvih in higijenskih osnov naj bi taka šola lahko ponudila mladim dekletom tudi kulturni in moralni poduk v krščanskem duhu.

Tu in tam je Dennica objavila kakšen poučnejši članek v češčini. Šoltésová je namreč imela živahne, predvsem pisne stike⁴⁹ s predstavnicami češkega ženskega gibanja, naprednimi učiteljicami ipd. Bistveno manj represivni narodnopolitični položaj je na Češkem pospešil razvoj modernih tokov, Čehi so bili v marsičem zgled in primer Slovakom,⁵⁰ nastanek *Češko-slovaške enotnosti*⁵¹ leta 1896 je povezavo še poglobil. Očitno je, da so Slovaki češki jezik na splošno razumeli, čeprav je pod evforijo idejnega in narodnega sodelovanja ves čas tlelo tudi vprašanje stapljanja češko-slovaškega jezika. Mnogi Čehi so na slovaški jezik gledali malo zviška, v smislu, da kot strokovni in učni jezik še ni dovolj razvit.⁵² Zadržani odnos do takih nazorov je bil povsem razumna posledica večine slovaških narodnjakov in nekateri od

⁴³ Do leta 1893, ko je bila ustanovljena martinska Slovaška muzealna družba (Muzeálna slovenská spoločnosť), nekakšna naslednica Matice Slovaške, ki je skušala zbirati, ohranjati, razvijati in predstavljati vrednote, povezane s slovaško kulturo in prostorom, je bila *Živena* pravzaprav edino vseslovaško društvo.

⁴⁴ Elena Šoltésová, Naša »Živena«, Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu, avgust 1898, str. 113.

⁴⁵ Nora Weber, Príslušnosť k pohlaviu..., str. 110.

⁴⁶ Odbor Živeny v Bratislave, Živena, junij 1922, str. 119.

⁴⁷ Živena, spolok slovenských žien, Živena, avgust 1913, str. 249.

⁴⁸ Lipa, Živena, julij 1913, str. 223.

⁴⁹ Sodelovanje Živenark s Čehinjami je bilo zelo omejeno. Formalni kontakt ni bil mogoč, zato so se slovaške ženske udeleževale zamejskih srečanj le privatno, pa še tako so tvegale razna šikaniranja s strani oblasti, zlasti denarne kazni.

⁵⁰ Minerva, prva ženska gimnazija na avstrijskem ozemlju, je nastala v Pragi.

⁵¹ Tudi Češko-slovanska enotnost (Česko-slovanská jednota); ideja čehoslovakizma, idejnega in političnega toka, ki trdi, da so Čehi in Slovaki en narod, se je začela formirati že od konca 18. stoletja. V začetku maja 1896 so v Pragi ustanovili »narodnoobrambno« društvo, ki bi podpiralo kulturo v oddaljenih čeških krajih in na Slovaškem. V prvem desetletju 20. stoletja je svojo dejavnost začelo počasi orientirati izključno na slovaško ozemlje. V praksi se je to kazalo v pošiljanju knjig, ustanavljanju knjižnic, finančni pomoči slovaškim študentom, svetovanju slovaškim vajencem in kmetijskim delavcem na Češkem, tiskanju slovaških časopisov. V Pragi je pripravljalo predavanja o Slovaški ter izdalo celo Slovaško čitanko. Njegov pomen je bil seveda tudi gospodarski, saj je s tem društvo posredno in neposredno pripomoglo k prodiranju češkega kapitala na Slovaško. Društvo je namreč Slovaško štel za integralni del Češke, delovalo je torej v duhu češko-slovaške narodne enotnosti, kar pa je večina slovaških politikov zavračala. Slovaška politika je bila do društva kljub dobrodošli pomoči precej rezervirana, saj bi nasprotno pomenilo zanikati obstoj posebnega slovaškega naroda. Najožje stike s ČSJ so imeli Hlasisti in Prudisti (mlajša liberarna generacija, imenovani po listu Prud), ki so bili za ustanovitev češko-slovaške države.

⁵² Jarmila Tkadlečková – Vantuchová, Živena – Spolok slovenských žien, str. 57.

njih so objavo člankov v češčini imeli skoraj za narodno izdajstvo.

Poplava tujih in – recimo raje – velikanski primanjkljaj slovaških šol sta med narodnjaškimi krogi pomenila realno grožnjo popolne asimilacije slovaškega jezika. Tista dekleta, ki so želela nadaljevati srednjo stopnjo, so pristala na šolah s tujim učnim jezikom ter v tujejezičnih, zlasti nemških samostanih. Izobraženo ženstvo, ki je predstavljalo le pičlo manjšino Slovačkinj, je bilo po večini šolano v nemškem, kasneje vedno pogostejše v madžarskem jeziku. S strani narodnjakov se pogosto pojavljajo očitki izobraženim (malo)meščanskim damam, češ da je njihovo znanje slovaščine mizerno. Kajti izobrazba žensk je skozi prizmo tedanje družbe pomenila predvsem znanje tujih jezikov. »Govori se: 'Namreč ta, ta je zelo izobražena, zna nemško'.«⁵³ Znanje slovaščine, pri čemer poudarjam aktivno znanje (branje in pisanje), je bilo predvsem stvar interesa in naporov vsakega posameznika posebej, saj slovaških šol ni bilo, manjkalo je učbenikov in čitank, državni aparat pa je vse take težnje zgolj omejeval. Po slovaško se na ogrskih javnih šolah preprosto ni smelo poučevati »niti o kuhanju, pečenju, vrtnarjenju ...«. ⁵⁴ Ker jim dovoljenja niti za skromno gospodinjstvo šolo minister kulture in izobraževanja kljub številnim prošnjam ni odobril, je Šoltésová bodrila svoje rojakinje, naj poskusijo čimbolj »razvijati ljubezen in braniti zvestobo do domovine«⁵⁵ kar v okviru lastnega gospodinjstva. Tudi sama je znanje svojega lastnega jezika pridobila doma; usmerjali so jo seveda narodnozavedni starši.⁵⁶ Do poveljne vzpostavitve slovaških šol je bilo znanje slovaščine, kot tudi stopnja same pismenosti med ljudmi, v nezavidljivem stanju. V pismu prijateljici in moravski učiteljici Antonii Gebauerovi Šoltésová piše: »Šla sem torej za prevod rokopisa prositi neko gospodično, ki svojo materinščino (slovaščino namreč) dobro obvlada – to je pri nas, ki smo zaenkrat brez šol, redkost.«⁵⁷

Leta 1899 je Šoltésová v *Dennici* predstavila svojo idejo o prepotrebni slovaški čitanki, »ki bi v našem brezšolskem položaju vsaj v najpotrebnejšem nadomestila zaostanek in v primeru, da bi si priborili kakšne take šole, bi bila zanje pripraven pripomoček«. Čitanka naj bi bila z lahkonim in prijetnim podajanjem prilagojena mladini in bi poleg osnov jezika slovaški naraščaj seznanjala s splošnimi poučnimi informacijami in moralnimi vrednotami. »Poleg slovaških in slovanskih pesmi, bi morala vsebovati tudi kratke,

zabavne zgodbe, črtice plemenitega značaja, čeprav brez ljubezenskega momenta; poetične bajke, tako ljudske kot umetne, bajke moralnega značaja itd.«⁵⁸ samoumevno brez kakršnihkoli političnih in verskih vprašanj. Prva slovaška čitanka se je tako rodila šele v 20. stoletju, vendar je ni izdalo društvo *Živena*, čeprav je to spadalo prav k poglavitnim društvenim nalogam, temveč *Československá jednota*.⁵⁹

Dennica je še dolgo osta(ja)la trn v peti konzervativnemu krilu, uredništvo je namreč večkrat opozorilo na namen časopisa, ki ne želi »podpirati nobene čudaškosti«, ampak ima pred očmi le »poplemenitenje žensk«. Za poglavitno nalogo si je slovaški ženski časopis zadal »boj proti plitkosti, nevednosti žensk, širiti mora zanimanje za vse dobro in plemenito med nami v naših slovaških družinskih krogih«. Kot neizogiben problem je bilo izpostavljeno narodno vprašanje ter z njim v zvezi ženska, »kot pomemben dejavnik v razvoju ljudstva v širšem in naroda v ožjem pomenu«, pri čemer pa ni šlo za dekontekstualizacijo ženskega vprašanja, saj je bilo tudi ženskam več kot jasno, da jim bo samim brez moške pomoči v tem boju le stežka uspelo. Da bi omilila nesložne, mizogine izpade nekaterih »slovaških bratov«, se je *Dennica* celo opravičila: »Ne želimo voditi boja za vprašanje: ali se morejo in smejo ženske posvetiti višjim znanostim, to vprašanje bo razrešila sama modrost božja z razvojem ljudskega duha.«⁶⁰ Ta fatalizem je bil pravzaprav povsem logična konsekvence stanja, v katerem se je nahajal slovaški narod; groteskno bi namreč bilo pričakovati višje izobraževanje slovaških žena, če še za srednje pogojev ni bilo.

Šoltésová je izredno blagemu stilu navkljub vendarle vseskozi vztrajno poudarjala enakopravnost žensk v družbi. Omenila je, da je za

⁵³ Či sa majú učiť naše dcéry rečiam cudzím?, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, februar 1899, str. 30.

⁵⁴ Elena Šoltésová, *Nepovolená škola*, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, december 1899, str. 196.

⁵⁵ *Prav tam*, str. 197.

⁵⁶ Jozef Matej, *Z korešpondencie Eleny Maróthy Šoltésovej s Antoniou Gebauerovou o vzdelávaní slovenských dievčat*, *Pedagogica. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*, letnik II, Bratislava 1969, str. 164.

⁵⁷ *Prav tam*, str. 204.

⁵⁸ Elena Šoltésová, *K návrhu o Slovenskej Čitance*, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, marec 1899, II/3, str. 26–28.

⁵⁹ Dušan Škvarna in drugi, *Lexikón slovenských dejín*, str. 216.

⁶⁰ *Žena v slovenskom národe*, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, avgust 1899, str. 127–128.

omejevanje razvoja ženskega vprašanja v smeri enakopravnosti po spolu v veliki meri kriva splošna nerazgledanost kot posledica pomanjkanja splošnih izobraževalnih institucij. »Verjetno je, če se bomo tudi mi Slovaki dokopali do bolj živahnega izobrazbenega gibanja, da bo slej ali prej z lastno silo prišlo tudi do nas. Z ignoriranjem ga ne uničimo, z zavračanjem ga ne postavimo pred vrata. Najbolje je: posvečati mu potrebno pozornost in gledati nanj brez predsodkov.« Gonilna sila predsodkov do ženskega vprašanja so bile po mnenju Šoltésove zlasti napačne predstave o ženski emancipaciji ter trdo zakoreninjen družbeni dvom v to, ali je ženska sposobna uspešno izpolnjevati t. i. »moške« naloge. Na žensko vprašanje so najslabšo luč metale zlasti ekstremne, radikalne ženske sile, ki so pri večini ljudi zbudile odpor. Sama je bila prepričana v postopen razvoj družbe v korist žensk in nagle spremembe ji niso bile blizu. Zavračala je revolucionarno »moderno žensko«, ki v svoji modernosti nima mere in – »da bi dokazala svoj sijajen 'napredek' – hoče naenkrat zavreči vse, kar je dotlej spadalo v žensko življenje pa tudi k njenemu izviru sreče – hoče torej lahkomišlno vreči stran staro moralo in jo nadomestiti z neko novo, moderno, ko naenkrat zakonsko zvezo razglša za nemoralno, zastarelo institucijo in se navdušuje za – 'svobodno ljubezen'. Povsem očitno se to še ne razglša, tendenca pa je opazna.«⁶¹

Šoltésová ni bila naklonjena »svobodni ljubezni«, »ki sploh ni nova iznajdba in ki ima v odnosu do npravnosti proti sebi tako stara kot nova pričevanja. Nemoralna pa ni zato, ker je neuzakonjena, ampak uzakonjena ni zato, ker vodi ljudi do moralnega padca, ker jih vdaja neobzdanim, nenpravnim strastem in posledično uničuje družino.«⁶² Svobodno ljubezen si je Šoltésová – kot večina ljudi – po vsem sodeč predstavljala kot neodgovorno, »nago svobodno ljubezen«, torej kot nemoralno, promiskuitetno življenje in ne kot svobodno izbiro partnerja, ki ne bi bila podvržena volji staršev, ekonomskim in drugim razlogom. Zdelo se ji je, da posledice »svobodne ljubezni« tepejo povečini le ženske, saj da tudi zakonska zveza obstaja predvsem »takorekoč za brzdaje mož in kot zaščita za ženske«, obenem pa žensko tak način življenja prikrajša za njen poklic matere, na katerega je že po naravi zavezana »z dušo in srcem«; »svobodna ljubezen« deluje torej proti ženski in ne zanjo.

Prav tako kot nedolžni časopis *Dennica*, če ne še v večji meri, so bile tarča neusmiljenih na-

Elena Maróthy - Šoltésová (1855-1939), pisateljica z izrazito narodnostno in socialno tematiko, svojčas najvidnejša slovaška borka za dvig ženske izobrazbe, katera je bila po njenem glavni dejavnik za splošno prebujo in izboljšanje položaja ženske. Dolgoletna predsednica društva Živene in urednica časopisa Živene je bila vodnica in prijateljica številnim ženskam, ki so vstopale v javno življenje.

padov in zasmehovanj že samo ideje o ženski emancipaciji, ženski enakopravnosti. Zlasti konzervativna stran je bila prepričana, da bo emancipacijski duh obrnil svet na glavo in odtrgal žensko od njene poglavitne naloge – od skrbi za družino.⁶³ V takih obsodbah je Šoltésová videla več strahu kot razsodnosti, saj je po njenem za večino žensk nedvomno značilna »prirojena ljubezen za družinsko življenje«.⁶⁴ Za razliko od mnogih, ki so žensko poslanstvo videli le pri domačih opravilih, je Šoltésová v skladu s svojimi načeli postavila žensko tudi v družbeno življe-

⁶¹ Elena Maróthy - Šoltésová, O ženskej otázke, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, april 1902, str. 69–73, nadaljevanje: maj 1902, str. 90–91.

⁶² Elena Maróthy-Šoltésová, O ženskej otázke, *Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, april 1902, str. 69–73, nadaljevanje: maj 1902, str. 90–91.

⁶³ Elena Šoltésová, Úlohy ženy I., *Žena v rodine, Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, januar 1902, str. 3–5.

⁶⁴ Prav tam.

nje, kjer deluje – podobno kot doma – kot poživljajoč element, češ, »s svojim živahnim duhom in bistro mislijo je poklicana vnašati v družbo milino in domačnost«. ⁶⁵

V ženski je Šoltésová uvidela tudi tvorni narodni čut, ki ne pomaga obnavljati življenjskih sil naroda zgolj skozi materinstvo, ampak se – kot pri možu – lahko razvije v odločno narodno zavest. S tem ko je vlogo žensk za narodno dobrobit izenačila z vlogo moških, je skušala odpraviti predsodke družbe, da je ženska vredna manj kot moški. Tudi s tem, ko je prikazala naloge žensk kot naporna in odgovorna opravila, je rehabilitirala njihovo poslanstvo. Zavedajoč se slabosti tradicionalne vzgoje, ki je ženskam vcepljala pasivnost in poslušnost ter hkrati onemogočala razvoj lastne misli, je skušala – ne le na papirju, ampak tudi v praksi – svojim rojakinjam vliti določeno mero samozavesti. Kako okrnjena je ta bila, kaže že dejstvo, da je več let praktično sama objavljala članke z bolj premišljeno vsebino. Šele ko je čas že močno zakoračil v prvo dekada 20. stoletja, so se nekatere posameznice opogumile in javnosti posredovale svoje poglede na položaj žensk. Ne smemo pa zanemariti dejstva, da je *Dennica*, kljub temu da idejno ni tesneje sledila modernejšim idejnim tokovom, mnoge ženske opogumila, da so ji poslale svoje literarne prispevke, ter jim na ta način pomagala, da so si pridobile samozavest in da so se nekatere od njih celo uveljavile; v to dobo namreč pade začetek razcveta ženske literarne dejavnosti na Slovaškem. ⁶⁶

Objava člankov, tako izpod peres domačih (pogosto neznanih) publicistov oz. publicistk kot tudi prevodov in povzetkov tujih člankov, ki so se vedno bolj množili, odraža nazore in značaj *Dennice*. Do konca prve dekada 20. stoletja sem odkrila nekaj prispevkov, za katere me je čudilo, da so bili objavljeni v časopisu za ženske, saj so bili v odnosu do njih napadalni in krivični. Najbrž so nastali kot posledica konflikta med tradicionalnim in modernim dojemanjem življenja. Spopad med njima se je dogajal tudi na področju družine kot temeljne družbene celice, in to v celotnem evropskem prostoru, pri čemer tako pristaši idej novega časa kot tudi privrženci tradicije v blatenju nasprotnika pogosto niso izbrali sredstev.

Vprašanje nevarnosti npravnega propada človeške družbe je preplavilo celoten evropski prostor. Reakcija nanj je bila ustanovitev številnih

društev z izrazito moralnim predznakom, ki so se porajala bolj ali manj neodvisno od Cerkve, kot na primer abstinenčna društva, dobrodelna društva, društva, ki so se zavzemala za odpravo prostitucije, za razširitev higiene ipd. Sèm pa seveda lahko prištejemo tudi delovanje raznih posameznikov in posameznic, ki so si na najrazličnejše načine prizadevali za zaježitev moralnega propada. Treba je poudariti, da so prav ženske v teh težnjah igrale izredno važno vlogo. Tudi *Dennica* je pogosto objavljala članke, v katerih so se borili proti pospeševalcem moralnega propada, zlasti proti alkoholizmu, »za slovaški narod najpogubnejši razvadi«, kot je zapisala Šoltésová.

Z leti je *Dennica* dobivala vse modernejšo podobo, čeprav jo je od modernosti, kot jo utegnemo razumeti danes, ločilo še precej nazorov. Ob koncu prve dekada 20. stoletja so se tudi s strani moških začeli pojavljati razni, sicer maloštevilni članki, ki so bili ženskam mnogo bolj naklonjeni. Sovpadajo s prihodom nove, nekoliko svobodomiselnije generacije, ki je sama sebe prostorsko in duhovno doživljala manj izolirano kot njeni predhodniki. Prav tako pa lahko vzroke za nov pristop iščemo tudi v vse intenzivnejšem prodoru tako materialne kot ideološke modernizacije na slovaško ozemlje. Žensko vprašanje se je začelo razumevati kot del splošnega in kompleksnega socialnega vprašanja, v katerem se prepletajo pravni, socialnopolitični, etični, psihološki in drugi momenti. Nekateri so se za dvig ženske iz podrejenega položaja poslužili tudi bibličnih citatov in začeli videvati v njih predvsem človeka: »Ni več moškega in ženske; kajti vsi ste eno v Jezusu Kristusu.« ⁶⁷ Milan Frič (1882–1966), član hlasističnega gibanja in član praškega izobraževalno-kulturnega kluba *Detvan*, ki so ga ustanovili slovaški študentje za informiranje češkega okolja o Slovakah, je prvič odkrito spregovoril tudi o problemu nezakonskih otrok in njihovih mater. ⁶⁸ Obsojal je dvojno moralo, trdeč, da sta stigmatizirana le ženska ter še posebej otrok, ki ni ničesar kriv, medtem ko moški v tem oziru pogosto ostaja neomadeževan. Sporen se mu je zdel tudi obstoječi pravni položaj tako nezakonske matere kot otroka. Dvojne morale se je

⁶⁵ Elena Šoltésová, *Úlohy ženy III. Žena v spoločnosti, Dennica. Ženský list pre poučenie a zábavu*, junij 1902, str. 109–111.

⁶⁶ Ladislav Čúzy, *Literárne a spoločenské aktivity slovenských žien začiatkom 20. storočia*, str. 44–50.

⁶⁷ Milan Frič, *O ženskej otázke, Dennica*, januar 1907, (X/1), str. 22; glej tudi *Sveto pismo*, Gal. 3, 28.

⁶⁸ Prav tam, str. 24.

na primeru prostitucije dotaknil članek o nazorih G. T. Masaryka, ki je zahteval enakopravnost za ženske na vseh podočjih družbenega delovanja. S posredovanjem tujega tiska so se v slovaški skupnosti počasi vendarle krhali konzervativni aksiomi, zadevajoči ženske, zlasti tisti o njihovi pravni kot tudi politični podrejenosti. Vendar je treba poudariti, da so bili znanilci »ženske pomladi« še izredno maloštevilni in neprodorni, podobni nazori pa za *Dennico* precej neznaki.

Ne smemo pozabiti, da je bila velika večina ne glede na spol, stan ali izobrazbo še vedno prepričana o biološko pogojeni inferiornosti nežnega spola. Ta predsodek se je opazno kazal tudi pri vprašanju izbire ženskega poklica, ki je začel močno buriti duhove, razen če ni šlo bodisi za klasičen, neplačan in hkrati najpogostejši poklic gospodinje in matere bodisi za poklice, ki so bili v skladu s tedanjim pojmovanjem ženske narave. Tu pa je šlo za delo z dojenčki in padlimi dekleti, za skrb za bolnike, za spremljanje in varovanje otrok, za razne dobrodelne akcije ipd.; tako stališče je zastopala tudi *Dennica*. Nobeno od naštetih del ni bistveno ogrožalo moške dominanc na ekonomskem in intelektualnem področju. Ko pa so se od poslednjih desetletij 19. stoletja ženskam na široko odprla vrata do učiteljevanja, do raznih administrativnih del v uradih ter ko so ženske – sicer za precej bornejšo plačo kot njihove moške sodelavce – začeli množično zaposlovati tudi v vedno številčnejših industrijskih obratih, je postala grožnja konkurence v dotlej moških poklicih realna.⁶⁹ Po eni strani je družba zaposlitev ženske imela za sramoten dokaz tega, da moške ne zmorejo preživeti družine, po drugi so moške v zaposlovanju žensk videli še hujši konkurenčni boj za delovno mesto.

Reakcija na kapitalizem, konstantno višanje življenjskega standarda ter na večjo potrošnjo sploh je bila vidna tudi v naraščajočem številu člankov, ki so grajali vse pogostejšo potratnost in nečimrnost, zlasti v srednjih in nižjih slojih. V *Dennici* je opaziti nenaklonjeno ozračje do oseb, ki so sledile modnim muham; podleči nareku zahodnoevropske mode, predvsem pariške, ni pomenilo le nepotrebnega zapravljanja, ampak je slovaškim narodnjakom služilo tudi kot dokaz, da se Slovakinje odrekajo lastnim oblačilnim trendom, lastni noši, ki je predstavljala enega od narodnih simbolov. Veliko besed je bilo napisanih za vzgojo skromnih deklet, ki »s svojimi toaletami ne bi ogrožale družinskega proračuna« in ki bi več časa in denarja kot za

zunanjim blišč porabile za urejeno gospodinjstvo in lastno osebnostno rast. Oblačila, zlasti taka, ki so ustrezala zadnjim modnim krikom, so bila ne glede na spol nekakšen statusni simbol ter sredstvo socialne komunikacije, ki pa se je kazalo zlasti v večjih mestih. Vendar pa Šoltésová že 1901 piše svoji prijateljici Gebauerovi: »*Tudi tu* (v Turčianski župi, na osrednjem Slovaškem) *kmečka dekleta nosijo tiste nesmiselne in neokusne posnetke gosposke mode, kot je običajno povsod po mestih, npr. pri služinčadi.*«⁷⁰ Šoltésová se je v *Národních novinah* v nekem članku zgražala nad ženskami, ki na letni shod članov *Živena* pridejo le zato, da pokažejo svoje nove razkošne obleke. Grajalo se je tudi nezdrav vpliv oblek na telo, zlasti korzet, ki je z oblikovanjem popularnega osjega pasu nezdravo deformiral žensko postavo in pravzaprav zgolj ponižal ženske na raven igrača za moške.⁷¹ Zanimivo pa je, da se je kljub prvotni izraziti nenaklonjenosti modnim trendom v korist domačim nošam v letih pred prvo svetovno vojno v *Živeni* pojavilo nekaj člankov, ki so Slovakinje seznanjali z modernimi oblačili iz sveta evropske mode.⁷²

Izhajanje ilustriranega mesečnika *Dennica* s priložo *Rodina* je v 16. letu izhajanja – v letu 1909 list ni izšel – prekinila prva svetovna vojna. Poslednja številka je bila dvojna junij-juljska številka z naslovnico, ki je kot oznanjala smrt prestolonaslednika Franca Ferdinanda in njegove soproge, kneginje Sofije Hohenberške, v sarajevskem atentatu.⁷³

Živena, previdna glasnica modernejših idej

Živena, prav tako mesečnik, namenjen slovaškim ženskam, je kot organ ženskega društva *Živena* in delniške družbe *Lipa*⁷⁴ ugledal luč sveta v letu 1910. Povod za nastanek časopisa *Živena* je

⁶⁹ Milena Lenderová, *K hřichu i k modlitbě, Žena v minulém století*, str. 258.

⁷⁰ Jozef Matej, *Z korešpondencie Eleny Maróthy Šoltésovej s Antoniou Gebauerovou*, str. 188.

⁷¹ Nora Weber, *Príslušnosť k pohlaviu...*, str. 93.

⁷² Glej npr. *Pár drobností o móde, Živena*, april 1914, str. 127; *Dámske módne látky na leto 1914, Živena*, junij 1914, str. 160.

⁷³ Dana Kršáková, *Živena – Jediný literárny časopis na Slovensku v období 1. svetovej vojny, v: Slovensko na začiatku 20. storočia, Historický ústav SAV, Bratislava 1999*, str. 455.

⁷⁴ Družstvo *Lipa* je ustanovila Družba slovaških žensk v Turčianskem sv. Martinu leta 1910 za podpiranje ljudske obrti. Gospodarsko gledano, je bila *Lipa* delniška družba, katere delnice so bile skoraj vse v ženskih rokah, omeniti

Naslovnica *Živene*, ilustriranega časopisa istomienskega ženskega društva, ki je izšla leta 1910

spet povezan s Šoltésovo, ki je bila v tistem času predsednica tako *Živene* kot *Lipe*. Živahna dejavnost ameriške *Živene* in ustanovitev društvene časopisa leta 1908 je Šoltésovo spodbudila, da je dve leti kasneje izdala slovaško *Živeno*. Novi ženski, tokrat društveni časopis *Živena*, je bil ustvarjen kot nadomestilo za *Dennico*, ki je zaradi finančnih težav 1909 (posledica Votrubovih posegov) za eno leto prenehala izhajati. Časopis je urejala Šoltésová praktično sama in zahvaljujoč njeni zagnanosti in neutrudnosti, je bil to edini literarni časopis na Slovaškem, ki je v težkih pogojih izhajal skozi celo prvo svetovno vojno. Z izjemo v letu 1911, ko je imela na smrt bolnega sina, je Šoltésová bila urednica *Živene* vključno do leta 1923, res pa je, da je prvo leto redaktorsko nalogo delila s Pavlom Sochaňom.⁷⁵ Kljub nizkemu začetnemu številu naročnikov – le okoli 300 – se je zanimanje za *Živeno* povečevalo. Razlog lahko iščemo tudi v nižjih cenah, saj je tiskanje leta 1912 od martinskega *Tiskarniškega delniškega društva*⁷⁶ prevzela delniška družba *Lipa*, ki je zmanjšala stroške tiskanja z zmanjšanjem formata *Živene* in izpustitvijo ilustracij.⁷⁷ Vendar pa se je *Živena* neprestano borila za svoj obstoj. Raz-

logov za to je bilo mnogo: finančna negotovost, nenaklonjenost oblasti in njenih organov, neprijazni čas prve svetovne vojne ter nezadostna osveščenost in prebujenost prebivalstva.

Redaktorska politika Šoltésove je skušala ustreči čim širšemu krogu bralk in ustvariti časopis, ki bi podajal tudi poučne članke o položaju žensk, vendar se je zavedala, da bi s to potezo lahko povzročila njegov zaton. Še leta 1919 je Šoltésová v pismu Gebauerovi napisala: »Časopisu *Živeni* smo mislili povečati obseg, da bi se v njem lahko podajalo več pomembnejših, ženskih nalog zadevajočih vsebin, vendar v zdajšnjih bednih tiskarskih razmerah tega ne zmoremo. Če bi iz njega v celoti izpustili beletrijo, bi nam odpadla več kot polovica naročnikov.«⁷⁸ *Živena* je bila – zlasti v vojnem obdobju – vodilni literarni časopis na celotnem ozemlju današnje Slovaške. Šoltésová je v sodelovanju z domačimi literarnimi ustvarjalkami, publicistkami, prevajalkami in celo s prispevki nekaterih bralk nudila tudi kvaliteten izbor zahtevnejših slovaških in tujih (prevedenih) del, čeprav je bil v izhodišču časopis namenjen predvsem za zabavo in v poduk ženskim bralkam.⁷⁹ Tematsko so se članki o ženskem gibanju dotikali predvsem izobraževanja žensk in njihovega položaja v sodobni družbi. Močno je bil prisoten moralni naboj v zmernem konzervativnem tonu, čeprav je zaradi tolerance urednice pogosteje najti tudi kakšen članek, ki ga lahko označim kot

pa velja, da so bile posestnice Lipinih delnic tudi marsikateri Čehinje. Omenjeno društvo je imelo namen »prepričati tujino, da so umetniški predmeti, s katerimi trguje, proizvod slovaških rok, želi pomagati spodbiti zmotne predstave tujine, da so Slovaki narod brez izvirnosti, brez kulture«. (*Živena*, okt./nov. 1911, str. 244) Z zbiranjem slovaških motivov je *Lipa* zasledovala ne samo umetniške, temveč tudi narodno-gospodarske cilje. Trgovala je s številnimi ročnimi deli slovaških žensk, z najrazličnejšimi izdelki iz čipk, z oblekami, čepicami in klobučki, z glineno posodo in s kuhinjskim priborom iz lesa, najlepše kose pa je postavljala na razstave, tudi v tujini.

⁷⁵ Slovenský bibliografický lexikón, IV. zvezek, Martin, 1990, str. 487; Dana Kršáková na str. 457 n. d. omenja, da je Šoltésová urejala časopis le do leta 1922; gl. tudi Čúzy, n. d., str. 44.

⁷⁶ Orig. Kníhtlačiarsky účastinársky spolok v Martine.

⁷⁷ Dana Kršáková, *Živena – Jediný literárny časopis na Slovensku v období 1. svetovej vojny*, v: *Slovensko na začiatku 20. storočia*, Historický ústav SAV, Bratislava 1999, str. 455–463.

⁷⁸ Jozef Matej, *Z korešpondencie Eleny Maróthy Šoltésovej s Antoniou Gebauerovou o vzdelávaní slovenských dievčat*, Pedagogica, Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, letník II, Bratislava 1969, str. 202.

⁷⁹ Dana Kršáková, *Živena – Jediný literárny časopis na Slovensku v období 1. svetovej vojny*, v: *Slovensko na začiatku 20. storočia*, Historický ústav SAV, Bratislava 1999, str. 457.

bolj družbeno-kritičnega, modernejšega. Med prvo svetovno vojno so članki o ženskem vprašanju močno umanjali, časopis je dobil skoraj izključno literarno podobo.

V času, ko je v javnost stopila *Živena*, je bila publika za modernejše tokove bolj zrela kot v času, ko se je na v marsičem nevhvaležno pot podal prvi slovaški ženski časopis *Dennica*. Leta 1911 je bil objavljen članek, ki je želel popraviti napačen vtis o samostojni, emancipirani ženski, ki se je v očeh številnih usidrala kot neatraktivna možača. Skušal je rehabilitirati žensko gibanje, ki so ga nekatere ekstremne bojevnice za ženske pravice oropale ženskosti s tem, da so, namesto da bi jim postale enakovredne, želele postati podobne moškim. »Da bi jim ne bila očitana ženska nežnost, rahločutnost, gizdavost itd., so hote osvojile moške običaje in navade. Oblačile so se kakor moški, si dale ostriči lase na kratko, namenoma govorile neuglajeno in cinično, kadile itd. /.../ Še danes se iz ust moških, sicer napredno razmišljajočih in razsvetljenih, sliši izjave, ki obsojajo žensko gibanje, ker od ženske odstranjanja ženskost in jo pretvarja v nekakšen neutrum, tvor srednjega spola, ki za moškega nima nobenega čara. Žensko prihodnosti si predstavlja kot pravo strašilo, gospodujoče, kantorsko neizprosno, modrovalno, ki bi pri moških vzbujalo samo odpor. /.../ Današnja študirajoča mladina, današnje samostojne ženske se zavedajo, da je možača nekaj prav tako nenaravnega, kot je poženščen moški. Njihova težnja ni postati moškemu podobna, ampak jim biti enakovredna. Prav tako davno tega je že minil prvoten, strog, a nevzdržljiv nazor, da bi morala vsaka emancipirana ženska ostati stara devica in živeti v celibatu do smrti.«⁸⁰ Avtor (morda prej avtorica) članka je pojasnil, da ženska emancipacija ne pomeni osvoboditve od družine in domačih obveznosti, ampak mentalno in gospodarsko osvobajajo, kar v praksi zahteva višjo raven izobrazbe in gmotno neodvisnost, pa tudi politično emancipacijo, kar pomeni dodelitev enakih državljanskih pravic tako ženski kot moškemu.

Govor o ženskih političnih pravicah, zlasti o volilni pravici za ženske, je lahko postal aktualen šele v času, ko je slovaška politika zopet postala aktivna, ko se je vanjo vključeval tudi vedno večji delež nižjih družbenih plasti in ko so razmišljanja o splošni volilni pravici dosegla širše množice. V *Živeno* se je vključil posredno – z redkimi, skopimi poročanji o prizadevanjih za pridobitev političnih pravic žensk v tujini. Le posamezni do-

mači publicisti so politično enakopravnost žensk omenili oziroma jo označili s pozitivnim predznakom. Sufražetke kot ekstremna oblika ženskega gibanja za pridobitev političnih pravic niso bile priljubljene. Omenjalo se jih je z izrazito nenaklonjenostjo ali pa se o njih sploh ni govorilo – vendar pa je tudi molk zgovoren. »Ne ustrašite se, prosim! Nisem agentka feminizma niti sobojevnica sufražetk!«,⁸¹ je vzkliknila Ľudmila Podjavorinská⁸² v dolgem članku, katerega začetni del osvetljuje splošno razporeditev družbe do žensk. Pri političnih pravicah se ni zadrževala, temveč je takoj začela »govoriti o ženski vzgoji oziroma o ženskem vprašanju tako, kot je ta pri nas aktualna in potrebna /.../ Vzgoja žensk pri nas je še vedno na mrtvi točki. Drugi narodi že poskušajo namestiti svoje ženske po uradih, jih postaviti na politično polje, povišati na raven moža. Pri nas pa še vedno velja srednjeveški nazor: 'Ženski kuharnica'. Še vedno nas imajo za intelektualno nižja bitja. Nesposobnega širših interesov, višjih občutij, globljega duhovnega življenja.«⁸³ Tako razmišljanje je bilo po mnenju Podjavorinske napaka, ki se utegne maščevati celemu narodu, saj mu neizobražene in nerazgledane ženske, v času, ko je potreben vsak posameznik, ne morejo koristiti, prav nasprotno.

Kot nevsakdanja, za mnogo svojih rojakov ne navadna ženska, je Podjavorinská na lastni koži čutila pritisk družbe. Dobro se je zavedala, kako sodobna družba »tlači in vpija želje posameznika po svojevrstni, posebni uveljavitvi. Posamez-

⁸⁰ O. F., *Ženský pohyb a ženskost*, *Živena*, januar 1911, str. 18.

⁸¹ Ľudmila Podjavorinská, *Vzdelanie našich dievčat*, avgust 1911, str. 171.

⁸² Ľudmila Riznerová – Podjavorinská (1872–1951), mnogostranska osebnost slovaške literature in kulturnega življenja od 90. let 19. stoletja; plodna (predvsem mladinska) pisateljica, sicer tudi pesnica, prevajalka, publicistka in kulturna delavka in likovna umetnica, ki se je v začetku ukvarjala predvsem z ljudsko umetnostjo in narečjem svojega rodnega okoliša (Bzince pod Javorino). Imela je bogate stike s pomembnimi slovaškimi kulturnimi osebnostmi, bila je izjemno samoiniciativna in vedoželjna. Bila je tudi zelo prodorna mislica na področju aktualnih političnih in kulturnih tem, od katerih velja omeniti predvsem vlogo ženske v družbi in njene naloge v narodu. Glavno nalogo ženske je, čeprav je zahtevala možnost izobraževanja za ženske, videla zlasti v vzgajanju in formiranju osebnosti mladih generacij. Kasneje (po 1. sv. vojni) se je zavzemala za udejstvovanje žensk v političnem življenju. Po njenem je bila sinonim za svobodo človeka in naroda raven njegove izobrazbenosti in kulture. Poročila se ni nikoli. Naj omenim, da je leta 1895 kot prva Slovačinja izdala svojo lastno pesniško zbirko *Iz pomladi življenja* (*S vesny života*).

⁸³ Ľudmila Podjavorinská, *Vzdelanie našich dievčat*, avgust 1911, str. 171.

nik s prirojenim instinktom želi tem bolj očitno izraziti svoj lastni smisel, čim bolj se izgublja v interesih svoje družbe.« Stroga delitev dela, dolžnosti, značajskih potez, vedenjskih vzorcev ipd. po spolu se zdi ena od razpoznavnih značilnosti stare družbe, ki je na račun pravic individuuma dajala prednost družbi in hkrati s svojo determiniranostjo zavirala razvoj marsikaterih talentov. Prizadevanja tistih žensk, ki so se skušale izviti iz objema pripisane jim vloge požrtvovalne »deklice za vse« in poslušati svoje lastne vzgibe, so posegala v družbeni red in bila močno izpostavljena raznim kritikam s strani skupnosti. O tem, kako težak je bil za ženske prehod na nov način življenja, ki je pomenil zlasti vključevanje v netradicionalne dejavnosti, priča dejstvo, da je večino žensk, ki so tako ali drugače stopile na drugačno pot od določene, pogosto spodbujal moški – bodisi oče bodisi življenjski sopotnik oz. drug družinski član (brat, stric ipd.) ali kak vplivni moški v skupnosti (duhovnik). Na omenjeno Podjavorinsko so v mladih letih poleg družinskega okolja vplivali mestni evangelijski župnik J. P. Leška ter predvsem brat njenega očeta L. V. Rizner.⁸⁴

Kot prvo slovaško feministko v modernem pomenu besede velja omeniti zamolčano, a hkrati eno najbolj pronicljivih in naprednih slovaških publicistk, Hano Gregorovo, ki je 21. januarja 1912 na *Živeninem večeru*, slavnostnem narodno-kulturnem dogodku pod okriljem društva *Živena*, predstavila provokativen esej o ženskah. Gregorová je predavala o razmerah in vzrokih, ki so v tistih časih omejevali neodvisnost slovaških žensk; neposredne kritike, ki so zadevale ne le družbo, ampak tudi same ženske, so sprožile burne reakcije – od zelo pohvalnih do zaničevalnih. *Živena* je o njenem prispevku objavila naslednji povzetek: »Predavanje je bilo izredno zanimivo, črpajoče svojo snov iz vsakodnevne opazovanja današnje vzgoje in družbenih običajev; umna in prizadevna predavateljica je osvetlila mnoge stvari v resnični luči, neposredno in brez olepševanj je odstrlala sedanjo emancipirano žensko, s prepričljivimi podobami opozorila naše ženske na napačne nazore in goreče apelirala na izobraževanje naših žensk.«⁸⁵

Krog intelektualcev, zbranih okoli Vajanskega, predavanju ni bil naklonjen. Odločili so se »braniti pred napačnim naukom prenapetega in lahkomišelnega feminizma iz tujine«.⁸⁶ V pismu svojemu možu Tajovskemu s konca januarja 1912 Gregorová opisuje tudi neprijetno srečanje

z neko martinsko malomeščanko. »Pri prodajalcu knjig sem srečala gospo Gašparikovo. Na moj pozdrav ni odgovorila, le kriknila je name: 'Taka nemoralnost! Pred vami je treba varovati dekleta.' Nisem vedela, kaj misli s tem, potem pa je povedala: 'No, to je bilo lepo predavanje!' Zvenelo je tako posmehljivo, da sem takoj začutila, da za tem nekaj tiči. In res: 'Celo noč nisem mogla spati, tako sem bila razburjena. Dobro, da vas vidim – pa kako je nedolžna. Tako sem se jezila na vas. Taka nemoralnost! Le kako ste si to dovolili na večer Živene? Naložili ste tega precej!' Grozno neolikano, surovo me je napadla, kričala je, da ji je slina špricala iz ust. Tudi o gospe Šoltésovi si je upala grdo govoriti.«⁸⁷

Prispevek Hane Gregorove se je od drugih razlikoval v več pogledih: njeni nazori so bili modernejši ter mnogo bolj udarni in kritični kot katerikoli poprej. Predavanje je prišlo v javnost tik pred izdajo njenega odmevnega dela *Ženy* (Ženske) kot nekakšen predhodnik omenjene knjige. Ženskega vprašanja ni obravnavala zgolj v narodnem, ampak tudi v socialnem oziru, izhajala pa je iz sprememb in naraščajočih družbenih razlik, ki so ženski spol v tedanjem času prizadele še mnogo huje kot moškega. Tak pristop k vprašanju, zadevajočem ženske, je bil Slovkom na splošno tuj in nepoznan, medtem ko je bil v tujini eden od gonilnih vzvodov ženskega gibanja. S tem, ko je pisala za ženske, je pisala tudi proti njim samim, proti njihovi nedejavnosti, njihovi pasivnosti, a hkrati se zdi, kot da bi jih z grajanjem želela zbuditi in jim vliti moči za ne-lahek prestop tradicionalnih družbenih barikad, ki so deformirale njihov duševni in duhovni razvoj na stopnjo otroka. Ideal žene – matere – gospodinje, kot je bil na splošno razširjen, je Gregorovi pomenil tudi mučenico, ki je družinskim članom na razpolago vedno in povsod. Največji problem zakonske zveze je videla v podrejenem odnosu žene do moža, kar je privedlo do tega, da mož žene ni cenil kot sebi enakega bitja. Tak odnos je na oba zakonca, zlasti pa na njun naraščaj in sploh družino kot celoto, vplival vse prej kot pozitivno. Tezam primeren je bil odziv tradicionalnega okolja, ki se je razen redkih izjem prestrašil njene neposrednosti in kritike ter jo zato

⁸⁴ Slovenský bibliografický lexikón, IV. zvezek, Martin, 1990, str. 494–496.

⁸⁵ Spolkové správy, *Živena*, januar 1912, str. 26.

⁸⁶ Hana Gregorová, *Oživená nádej*, str. 218–219.

⁸⁷ Listy, příběh manželstva Jozefa Gregora Tajovského a Hany Gregorovej, ur. Dagmar Gregorová-Prášilová, Archa, Bratislava 1996, str. 75.

zavračal. V omenjenem tekstu, pa tudi v nadaljnjih literarnih delih, je očiten pridih hlasistične ideologije, ki je preko naprednih čeških vplivov poskušala približati širšim množicam demokratične družbene elemente. Hlasisti so bili praktično edina skupina, ki je v celoti podprla Hanine težnje, od posameznic pa jo je – čeprav ne brez zadržkov – podprla tudi Šoltésová.⁸⁸

Podjavorinská in Gregorová – slednja sicer nikoli ni postala redna sodelavka nobenega od omenjenih časopisov – sta s svojimi izstopajočimi in modernimi nazori kot dva osamelca štrleli iz okvirov tradicionalne slovaške družbe. Šoltésová je kljub prilivu novih sodelavk ostajala osrednja publicistka tudi v *Živeni* in njeni nazori so se komaj kaj spremenili, čeprav je njen prag tolerance ostal izjemno elastičen. Njeni članki v *Živeni* so odstirali že omenjeno prepričanje, da je enakopravnost ženske z moškim možna edinole v krščanski veri, ki naj bi bila hkrati temeljna podlaga moralni vzgoji. Naloga matere in vzgojiteljice novih rodov, so menili, je osnovna in naravna naloga ženske, glavni vzrok ženskega gibanja pa da je prav ta, da se ima ženska možnost in pravico izobraziti – duhovno, duševno in predvsem moralno. Te izobrazbe pa naj ženske ne bi obdržale le zase in za svojo družino, ampak naj bi svoje znanje posredovale na vsa področja javnega življenja. V isti sapi, ko je Šoltésová poudarjala, da se dekleta morajo izobraževati in da se lahko izobražujejo tudi v tujih šolah, je bilo zanje enako velikega pomena, da ne pozabijo na svoj narod. Kot odličen zgled v tujini izobražene in še zmeraj narodnozavedne rojakinje je navedla Heleno Turcerovo,⁸⁹ ki je na sloviti *Sorbonne* študirala francosko literaturo in jezik ter leta 1913 v francoščini napisala doktorsko disertacijo o Ludovitu Štúru in ideji slovaške neodvisnosti.⁹⁰

Na Slovaško je žensko vprašanje v slabotnih nanosih prineslo od zunaj; dobrih pogojev, da bi se razvilo samo od sebe doma, ni bilo. Kot razlaga Šoltésová, je iniciativa ženskih gibanj v tujini prihajala iz izobraženih vrst, te pa so bile na Slovaškem precej okrnjene. Principi ženskega gibanja iz tujine se tu niso prijeli, saj so se tradicionalni skupnosti zdeli preradikalni in nevredni zaupanja; v njem so videli nevarnost, da bi žensko nagovorili k neizpolnjevanju svojih dolžnosti, k izmikanju svojemu poslanstvu, k nemoralnosti, lenobi in zaničevanju dela, zdelo se jim je celo, da bo žensko gibanje ženskam odvzelo ženskost. Iz sosednje Češke, ki je Slovakom posredovala največ vedenja o ženskem gibanju, so prihajali

nekateri »vzorni« primeri ženske emancipacije, še več pa je bilo tistih, ki so vse napore izničili in utrjevali sumničavost ljudstva.

Zusammenfassung

„WOZU DIESE FRAUENZEITUNGEN?“

Die Frauenfrage und die Einstellung gegenüber Frauen in slowakischen Frauenzeitingen bis zum Zerfall der Habsburgermonarchie

Am Ende des 19. Jahrhunderts, als in Westeuropa bereits die Kampfreihen der dritten Feministengeneration rekrutiert wurden, wurde auf slowakischem ethnischen Gebiet dieser Kampf erst begonnen. Das verspätete Aufkommen der Frauenbewegung hatte seinen Ausgangspunkt in der Anregung von Männern, nämlich in der Idee der Teilnahme von Frauen an der nationalen Erweckung. Denn aufgrund der mißlichen nationalen Lage bei den Slowaken drang die nationale Frage in alle Bereiche der slowakischen Gesellschaft ein, auch in die Frauenbewegung. Das Wirken zum Wohl des Volkes war eine Art Sprungbrett für eine echte Emanzipationsbewegung, die an der Wende zum 20. Jahrhundert mit fortschrittlicheren Generationen aufkam, die sich räumlich und zeitlich als weniger isoliert erlebten als ihre Vorgänger.

Die slowakische Frauenbewegung entwickelte sich unter dem Taktstock der Männer im ländli-

⁸⁸ Hana Gregorová, *Oživená nádej*, str. 219.

⁸⁹ Helena Turcerová – Devečková (1886–1964), literarna kritičarka, prevajalka in srednješolska profesorica. Triletna se je z družino preselila v Rusijo, kjer je v Moskvi obiskovala francosko dekliško gimnazijo. Pri sorodnikih v Varšavi se je izpopolnila v poljščini, nato pa se je podala v Pariz, kjer je od 1905 študirala francoski jezik in literaturo. Leta 1913 je doktorirala z disertacijo *Louis Štúr et l'idée de l'indépendance slovaque*, po mnenju sodobnikov temeljno delo o Štúru in narodnem gibanju, kjer se je posluževala arhivskih materialov Muzealne slovenske spočnosti v Martinu, v bratislavski licejski knjižnici in v arhivu Narodnega muzeja v Pragi. Kasneje je napisala študije o Ludovitu Štúru, o vplivu ruskih slovnofilov na Slovaške, napisala je zgodovino Maticе slovenske in memorar o Tajovskem. Na poti v Rusijo jo je v Martinu zadržala 1. svetovna vojna, kjer je navezala kontakte z nekaterimi vidnimi literati (npr. Šoltésová, Vajanský, Gregorová). Na Slovaškem se je leta 1915 poročila in se končno ustalila, čeprav si družine ni ustvarila. Bila je tudi dejavna prevajalka iz francoščine in ruščine, saj je v slovaščino prevedla nekatera temeljna dela Balzaca, Diderota, Dumasa, Francea, Rollanda, Stendhala, Hercena, Krylova, Krupina, Ostrovskega, Tolstaja in drugih. Kot pomembna osebnost se je leta 1919 udeležila mirovne konference v Parizu.

⁹⁰ *Slovenský bibliografický slovník*, Martin, 1994, VI. zvezek, str. 139.

chen Gebiet, das für veränderte soziale Verhältnisse und neue Ideenströme weitgehend unempänglich war. Die Frauenemanzipation, wie sie sich im slowakischen Frauenzeitungswesen widerspiegelt, war angesichts dieser ideellen Abkapselung verständlich. Den Slowakinnen half allerdings die national-kulturelle Verwandtschaft und Verbundenheit mit den tschechischen Nachbarinnen, die ihnen trotz verschiedener Hindernisse einige grundlegende Ideen der Emanzipation vermitteln konnten.

Dennica und Živena, die einzigen slowakischen Frauenzeitungen bis zum Zerfall der Habsburgermonarchie, zeichnete vor allem ihr literarischer Charakter aus. Artikel, die die Frauenfrage berührten, dienten eher der Aufrechterhaltung des Status quo, als daß sie Veränderungen propagierten. Dennoch kann gesagt werden, daß auch in diesen beiden Zeitungen – vor allem in Živena – bereits einige Blüten einer modernen Auffassung von Frauen zu knospen begannen. Beide Zeitungen hatten auf den ersten Blick einen ausgesprochen unpolitischen Charakter, obwohl sie insgeheim das slowakische Nationalbewußtsein weckten. Die Ermunterungen zur Erweiterung des geistigen Horizontes der Frauen sollten vor allem ihrem Wirken in der Familie dienen – und damit mittelbar dem Wirken für das Volk. Es scheint, daß nicht so sehr die ungarischen Behörden als vielmehr die heimischen nationalen Anführer die slowakischen Frauenzeitungen behinderten. Sie wollten nämlich in ihrer Engheit, die traditionellen und patriarchalen Werten entsprang, den Beitrag der Frauenperiodika für das nationale Wohl zumindest anfangs nicht sehen. Wohl auch aus diesem Grund wagten sich Dennica und Živena nicht in modernere und fortschrittlichere feministische Wasser. Diese Ausrichtung der Zeitungen entsprach sicher ihrem Publikum, das im Laufe der Jahre stetig zunahm (mit Ausnahme der schwierigen Periode des Ersten Weltkrieges).

Dennica behandelt im Lichte christlicher Ideale insbesondere die Rolle und die Aufgaben der Frau in der Familie sowie das Recht der Frauen auf Bildung, worin neben der Hebung der Selbstständigkeit und Moral der Frauen zum Wohle der (slowakischen) Gesellschaft auch eine Art Reaktion auf die nationale Unterdrückung zu sehen ist. Die Ablehnung einer modernen Frauenbewegung – letztere wird eigentlich gar nicht erwähnt – zeigt sich in der Ablehnung aller „gottlosen“ und unchristlichen Ideologien sowie in einer allgemeinen Zurückhaltung gegenüber dem westeuropäischen Raum. Erst gegen Ende der ersten Dekade des 20. Jahrhunderts tauchen die ersten Vorboten eines Frauenfrühlings auf, die, noch recht zaghaft, *für* die freie Berufswahl von Frauen, *für* den Zugang der Frauen zur Universität, *für* das Frauenwahlrecht eintreten. Dennica befaßte sich nicht mit Fragen der ungerechten Gesetzgebung gegenüber Frauen, der Ausbeutung am Arbeitsplatz, des unregulierten Mutterrechtes, der Prostitution, der Sozial- und Altersversicherung. Ihr Hauptwirken kann als recht undankbare und langwierige Befreiung des weiblichen Denkens aus den traditionellen Fesseln gewertet werden – im Namen des Volkes und einer auf christlicher Moral basierenden besseren Zukunft für die Gesellschaft.

Živena zog im Unterschied zu Dennica auch einige neue Namen hinzu, die die gesellschaftlichen Veränderungen wahrnahmen und die Notwendigkeit einer Neubestimmung der gesellschaftlichen Verhältnisse anerkannten. Es ging vor allem um die Forderung nach dem allgemeinen und gleichen Wahlrecht auch für Frauen, während soziale Probleme nur nebenbei angesprochen wurden. Fortschrittlichere und für die Zeitung ungewöhnliche Ansichten Einzelner waren eher die Ausnahme als die Regel und wohl eine Folge der großen Toleranz der Publizistin und Redakteurin Elena Maróthy-Šoltésova, der herausragendsten slowakischen Kämpferin für die Gleichberechtigung der Frauen um die Jahrhundertwende und auch danach.